

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОРЯКА ДАЛЕКОГО ПЛАВАННЯ ЯК ФАКТОР НАДІЙНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РЕАГУВАННЯ

PEDAGOGICAL COMPETENCY OF A SEAFRAIN SEALER AS A FACTOR OF THE PROFESSIONAL RESPONSE RELIABILITY

Стаття присвячена актуалізації ролі педагогічної компетентності моряка далекого плавання як чинник надійності професійного реагування. У дослідженні педагогічна компетентність моряка розуміється як готовність морського фахівця професійно виконувати інтегровані та складні завдання в надзвичайних умовах, що пов'язані із професійними обов'язками, через сформовані педагогічні знання, уміння, навички та комплекс професійно спрямованих психологічних складників, без зниження рівня психоемоційної стійкості та зазнання психоемоційних ушкоджень.

Доводиться, що забезпечення цих складових частин стимулює моряка підвищувати надійність професійного реагування на борту судна в умовах впливу психотравмуючих подразників, що значно сприятиме підвищенню рівня надійності морського судноплавства.

Визначено структуру педагогічної компетентності моряка, яка складається із двох основних блоків: 1) знання в галузі педагогіки про основні закономірності формування особистості, обізнаність у специфіці функціонування особистих психологічних механізмів, наявність людських, особистісних і професійних ресурсів; 2) уміння та навички свідомого психолого-педагогічного самовпливу з метою актуалізації особистісних ресурсних складників і забезпечення на цій підставі процесу професійного самовдосконалення.

Доведено, що педагогічна компетентність реалізовується через оволодіння курсантами низкою вмінь і навичок: уміннями переходити у статус суб'єкта процесу професійного самовдосконалення; спроможністю відповідну професійно значущу інформацію розглядати як об'єкт професійного інтересу; продуктивним навиком користування різними педагогічними формами та методами професійного самовдосконалення, самовиховання та саморозвитку; методами свідомого психологічного самовпливу шляхом звернення до додаткових особистісних психічних ресурсів із метою їх максимальної актуалізації.

Ключові слова: педагогічна компетентність, педагогічна компетентність моряка,

надійність професійного реагування, психоемоційна стійкість, культура безпеки.

The article is devoted to updating the role of pedagogical competence of a long-distance sailor as a factor of reliability of professional response. The study under the pedagogical competence of these a farer means the professional readiness of the marine specialist to professionally perform integrated and complex tasks in extraordinary circumstances, conditioned by professional duties, due to the formed pedagogical knowledge, skills, skills and complex of professionally directed psychological levels and over development psycho-emotional damage.

It is argued that providing these components stimulates the seafarer to increase the reliability of professional response a board a ship in the face of psycho-traumatic stimuli, which will greatly enhance the reliability of maritime navigation.

The structure of pedagogical competence of the seafarer is determined, which consists of two main blocks: 1) knowledge in the field of pedagogy about the basic laws of personality formation, awareness of the specific functioning of personal psychological mechanisms, the availability of human, personal and professional resources; 2) the abilities and skills of conscious psychological and pedagogical self-influence in order to actualize personal resource components and ensure on this basis the process of professional self-improvement.

It is proved that pedagogical competence is realized through the acquisition of a number of skills by the cadets: the ability to become a subject of the process of professional self-improvement; the ability to view relevant professionally relevant information as an object of professional interest; productive skills of using different pedagogical forms and methods of professional self-improvement, self-education and self-development; methods of conscious psychological self-influence by resorting to additional personal psychic resources for their maximum actualization.

Key words: pedagogical competence, pedagogical competence of seafarer, reliability of professional response, psycho-emotional stability, safety culture.

УДК 377/378.14

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-1-21>

Лещенко А.М.,

докт. філос. наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних
дисциплін
Херсонської державної морської
академії

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Система українського та міжнародного морського судноплавства висуває законодавчо зумовлені завдання щодо підвищення рівня безпеки на морі через підготовку для морської галузі висококваліфікованих фахівців, що може реалізовуватися через цілеспрямовану актуалізацію та саморозвиток людського, особистісного та професійного ресурсу моряка. Перед курсантами вищих навчальних морських закладів висуваються вимоги із забезпечення:

– надійності професійного реагування в умовах психотравмуючого морського середовища;

- збереження життя та здоров'я;
- забезпечення високого рівня психоемоційної стійкості;
- протистояння втомі, емоційному вигоранню;
- формування високого рівня культури безпеки та професійно доцільних рис характеру (відповідальності, мужності, тактовності, людяності тощо).

Реалізація всіх поставлених завдань перебуває у площині педагогічного впливу та самовпливу, що може бути досягненим лише у процесі професійної підготовки у вищих морських навчальних закладах через формування в майбутніх фахівців морської галузі педагогічної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних наукових розвідках формування професійної компетентності розробляють Л.Д. Герганов, С.М. Єгорова; проблеми формування іншомовної компетентності моряків далекого плавання вивчають О.М. Тирон, Н.Є. Огородник, О.С. Дягилева; упровадження ігрових методик викладання розглядають А.Ю. Юрженко, С.А. Волошинов та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою дослідників залишилося питання формування саме педагогічної компетентності моряків далекого плавання та її значення для самореалізації моряків як професіоналів, тому необхідна актуалізація зазначеної проблеми і з'ясування основних методів її вирішення.

Мета статті – обґрунтувати необхідність формування в майбутніх фахівців морської галузі педагогічної компетентності, яка забезпечуватиме надійність професійного реагування в умовах психотравмуючих чинників, формуванню професійної культури безпеки.

Виклад основного матеріалу. Виходячи із Закону України «Про вищу освіту» (п. 13 ст. 55), категорія «професійна компетентність» – це «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [7]. Інші автори вважають, що «професійна компетентність» – це «сукупність взаємозалежних якостей особистості, що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних, щоб якісно та продуктивно діяти щодо них; компетентність означає володіння людиною комплексом відповідних компетенцій і включає її особистісне ставлення до них і предмета діяльності» [1, с. 6].

На наш погляд, усвідомити суть і специфіку явища «професійна компетенція моряка» дозволяє більш конкретизоване визначення цього явища, а саме: це здатність особи, що працює в певній галузі, виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, якісно, швидко, у різних ситуаціях – як у звичайних, так і в екстремальних [2, с. 59]. Інакше кажучи, професійна компетентність (лат. *competens* – «відповідний, здібний») – інтеграційне явище, що охоплює не лише безпосередні професійні знання, уміння та навички, а й інтелектуальні здібності, спеціалізовані навички та способи діяльності, які в сукупності виступають підставою для забезпечення професійної діяльності будь-якого фахівця на високому рівні. Отже, визначення суті професійної компетентності сучасного моряка далекого плавання зумовлюється специфікою самої професії й умовами, у яких він працює цілодобово і тривалий

час, які спричиняють виснаженість психіки, появу елементів психологічної професійної деформації.

Основною ознакою професійного середовища, у якому моряки зобов'язані виконувати свої службові обов'язки якісно та надійно, є психотравмуючий характер. Саме тому негативним наслідком постійного впливу на працівників морського флоту безлічі психотравмуючих подразників об'єктивно-суб'єктивного походження є значне зниження рівня його психоемоційної стійкості. Розмаїття цих чинників прийнято групувати так: природно-техногенні, психологічні та соціально-правові [5].

Урахування специфіки морського професійного середовища, у якому працюють морські фахівці, сприяє вибору серед значної кількості наукових визначень суті явища «компетентність» (лат. *competentia*, від *competere* – «спільно добиваюся, досягаю, відповідаю, підходжу»), тлумачення цього поняття С.І. Лискою. Так, автор зазначає, що професійна компетентність – це готовність фахівця вирішувати інтегровані завдання в межах своєї професійної діяльності, основу чого становить сукупність спеціальних знань, умінь і навичок разом зі сформованою системою особистісних характеристик фахівця [9, с. 221]. Аналіз наукових розвідок дозволяє прийти до висновку, що структура категорії «педагогічна компетентність» сучасного моряка як органічна складова частина професійної компетентності складається із двох основних блоків, як-от: 1) знання у сфері педагогіки про основні закономірності формування особистості, суть функціонування особистих психологічних механізмів та їхніх природних ресурсів, а також про педагогічні умови свідомої, цілеспрямованої актуалізації цих додаткових механізмів; 2) уміння та навички свідомого звернення моряка до потенціальних ресурсів особистої психіки через професійний саморозвиток і самовдосконалення, особистісну самореалізацію, результатом чого буде фізичне та психічне самозбереження.

Аналіз педагогічної практики роботи вищих навчальних морських закладів України показує, що теоретичні знання в галузі педагогіки та психології майбутні моряки набувають двома основними шляхами:

а) емпірично – у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі;

б) цілеспрямовано, через самостійне вивчення різних спецкурсів, зокрема спецкурсу «Самоменеджмент психофізичних станів моряка», що розроблений у Херсонській державній морській академії та безпосередньо спрямовується на формування в майбутніх фахівців морської галузі педагогічної (життєвої) компетентності. Цей спецкурс розглядається на рівні сучасної продуктивної педагогічної інноваційної технології [6]. Систематизовано процес формування основ педагогічної компетентності в майбутніх моряків забезпечу-

ється через вивчення курсів «Менеджмент морських ресурсів», «Психологія» та «Педагогіка вищої школи».

Основний зміст педагогічних знань у контексті педагогічної компетентності майбутнього моряка складають його знання про суть та значення основних педагогічних категорій і явищ: «освіта», «навчання», «виховання», «форми та методи навчальної роботи», «форми та методи виховання», «методи самонавчання», «методи свідомого психологічного самовпливу», «здібності особистості», «риса характеру особистості» тощо. Поглиблюють систему елементарних педагогічних знань моряків знання про специфіку процесів виховання та саморозвитку власної особистості. Другий блок забезпечується у процесі набуття курсантами вищих навчальних морських закладів умінь свідомого психологічного самовдосконалення шляхом звернення до групи спеціалізованих і педагогічно зумовлених методів свідомого педагогічного самовпливу. Результативним наслідком такого підходу є забезпечення високого рівня психоемоційної стійкості, формування професійно значущих рис характеру, здібностей, властивостей і психологічних якостей (комунікативні, прогностичні, творчі тощо), протистояння ефекту емоційного вигорання, зниження рівня стресостійкості, тобто ознак, що вимагають усі міжнародні морські документи.

Показником продуктивного процесу формування в майбутнього моряка педагогічної компетентності є різноманіття педагогічних умінь і навичок, а саме:

- прогностичні вміння, що дозволяють передбачати негативні чи позитивні наслідки прояву, у процесі навчання чи проходження морської практики, відповідних особистісних ознак – рис характеру, здібностей, психологічних настроїв;

- проєктивні вміння, які виступають основою самосійного визначення мети, завдань і засобів особистого цілеспрямованого самовдосконалення, розроблення індивідуальної програми щодо подолання певної психолого-педагогічної проблеми;

- організаторські вміння, що спрямовані на активізацію особистих дій для вдалої реалізації програми професійного, особистісного та людського самовдосконалення, зокрема вдосконалення рис характеру – відповідальності, цілеспрямованості, тактовності;

- комунікативні вміння, що сприяють встановленню міцних професійних і особистісних зв'язків з іншими суб'єктами у процесі навчання, а в подальшому – зі всіма членами суднового екіпажу;

- уміння соціального сприйняття, без якого практично неможливо забезпечувати продуктивний процес професійного спілкування, оскільки саме соціальне сприйняття дозволяє розуміти

емоційний стан іншої особи на борту судна та на цьому підґрунті враховувати його у процесі встановлення безпосередньої професійної комунікації;

- уміння свідомого психологічного самовпливу через використання додаткових особистісних психічних ресурсів на основі звернення до спеціальних педагогічно зумовлених методів свідомого психологічного самовпливу з метою забезпечення стабільного психоемоційного стану, попередження виникнення втоми, стресів, фрустрації тощо.

Отже, під категорією «педагогічна компетентність моряка» є сенс розуміти таке: це – професійна готовність морського фахівця висококваліфіковано виконувати інтегровані та складні завдання в будь-яких надзвичайних умовах, що пов'язані з його професійними обов'язками, через сформовані педагогічні знання, уміння, навички та комплекс професійно спрямованих психологічних ознак із підвищенням рівня психоемоційної стійкості та зниженням ризику психоемоційних ушкоджень.

Педагогічна компетентність моряка виявляється в можливості реалізувати таке: процес професійного самонавчання та психологічного самовдосконалення протягом усього періоду професійної діяльності; самостійне проведення психолого-педагогічної самооцінки рівня розвитку певної психологічної ознаки: професійно зумовленої здібності, риса характеру, рівня індивідуальної психоемоційної стійкості, толерантності щодо думок і вчинків інших людей; здійснювати педагогічне самостимулювання для реалізації професійного самовдосконалення; самостійне забезпечення педагогічної самопідтримки та само-реабілітації тощо.

Педагогічна компетентність майбутніх працівників морського та річкового флоту, за її сформованості, зумовлюється також специфічними саморегулятивними психологічними механізмами, природна наявність яких у людини науково доведена. Серед складових частин цих механізмів такі: 1) «рефлекс цілі», що для кожної людини виступає важливим стимулюючим чинником, специфічною формою життєвої енергії й інструментом особистого самоуправління [10, с. 310]; 2) «для діяльності людини <...> свідоме регулювання є вищим рівнем системи її регуляції» [8, с. 133], разом із підсвідомою саморегуляцією свідомою саморегуляція виступає додатковим резервним чинником цілеспрямованого психолого-педагогічного самовпливу для забезпечення високого рівня стресостійкості моряка, самовдосконалення професійно значущих психологічних властивостей – рис характеру, здібностей, особистісних характеристик тощо; 3) наявність панівних переживань моряка, значення яких розкривається у формуванні образу мети, та самостимулювання на її обов'язкове досягнення [3, с. 90]; механізм самонавіювання, який забез-

печується єдністю двох основних рівнів психіки людини тощо. Продуктивний процес формування педагогічної компетентності ефективно забезпечується шляхом цілеспрямованих психорегулятивних тренувань: «Ефективними у педагогічній практиці стали також методи самонавіювання та релаксопедії (психорегулятивних тренувань). Популярність цих методів як засобу цілеспрямованої регуляції сфери настанов і мотивів діяльності, а також як засобу корекції психічних станів значно зростає, і це дає підстави вважати, що в недалекому майбутньому вони стануть органічною складовою частиною загальногігієнічних заходів, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я дітей та дорослих» [4, с. 144–145]. Учені доводять доцільність такого підходу з метою значного підвищення рівня життєдіяльності людини в незвичайних умовах її тривалого перебування, зокрема з метою, пов'язаною зі специфікою роботи сучасного моряка, а саме: з виконанням відповідальних завдань у ситуаціях стресу; зменшенням потреб в їжі, воді та кисні; мінімізацією емоції страху тощо [4, с. 145]. Основним механізмом свідомого психологічного самовпливу на людину вчені визначають самонавіювання.

З метою гарантування спроможності випускника вищого навчального закладу успішно виконувати професійні обов'язки законодавчо визнається необхідність забезпечення такої професійної компетентності як динамічної комбінації складових частин двох основних блоків: а) професійних знань, умінь і практичних навичок; б) способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей тощо. З погляду об'єктивно наявних закономірностей формування особистості фахівця будь-якого профілю, забезпечення елементів другого блоку може бути реалізованим лише у процесі професійного саморозвитку, самовдосконалення, самонавчання, самовиховання завдяки зверненню до педагогічно зумовлених умінь цілеспрямованого свідомого психологічного самовпливу. Реалізація цих суто педагогічних процесів вимагає від майбутніх фахівців набуття елементарних педагогічних знань і умінь користуватись педагогічними формами, методами та прийомами педагогічного самовпливу з метою постійного професійного самовдосконалення професійно значущих здібностей, психологічних якостей, особистісних ознак (відповідальність, цілеспрямованість, людяність, тактовність щодо інших колег, інших морально-етичних рис характеру), забезпечення відповідного психоемоційного стану, умінь запобігати виробничим конфліктам та ін.

Висновки. Отже, категорія «професійна компетентність» є динамічною комбінацією професійно значущих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і

громадянських якостей, морально-етичних цінностей, тощо. Педагогічна компетентність моряка – це професійна готовність морського фахівця високопрофесійно виконувати інтегровані та складні завдання в надзвичайних умовах, що зумовлюються професійними обов'язками, через сформовані педагогічні знання, уміння, навички та комплекс професійно спрямованих психологічних складових частин, без зниження рівня психоемоційної стійкості та ризику психоемоційних ушкоджень. Забезпечення цих складових частин стимулює моряка значно підвищувати надійність професійного реагування на борту судна в умовах впливу психотравмуючих подразників, що сприятиме підвищенню рівня надійності морського судноплавства. Формування в майбутніх моряків педагогічної компетентності є чинником протистояння поступовому виснаженню їхньої психіки.

Структура педагогічної компетентності моряка складається із двох основних блоків, як-от: 1) знання в галузі педагогіки про основні закономірності формування особистості, обізнаність у специфіці функціонування особистих психологічних механізмів, наявність людських, особистісних і професійних ресурсів; 2) уміння та навички свідомого психолого-педагогічного самовпливу з метою актуалізації особистісних ресурсних складників і забезпечення на цій підставі процесу професійного самовдосконалення. Показником продуктивного процесу формування педагогічної компетентності виступатиме різноманіття таких його законодавчо необхідних і педагогічно зумовлених властивостей та психологічних ознак, як: високий рівень психоемоційної стійкості через цілеспрямовану актуалізацію особистісних психічних ресурсів; протистояння високому рівню втоми та професійному вигоранню; протистояння елементам особистісної професійної психологічної деформації; високий рівень культури безпеки моряка; різноманіття професійно значущих здібностей (прогностичні, організаційні, комунікативні, соціального сприйняття, рефлексії, емпатії); риси характеру (відповідальність, мужність, рішучість, цілеспрямованість, тактовність, працелюбність тощо).

Педагогічна компетентність реалізується через оволодіння курсантами: уміннями переходити у статус суб'єкта процесу професійного самовдосконалення; спроможністю відповідну професійно значущу інформацію розглядати як об'єкт професійного інтересу; продуктивним навиком користування різними педагогічними формами та методами професійного самовдосконалення, самовиховання та саморозвитку; методами свідомого психологічного самовпливу шляхом звернення до додаткових особистісних психічних ресурсів із метою їх максимальної актуалізації. Отже, виконання вимог міжнародних морських документів щодо підвищення рівня надійності

судноплавства в повному обсязі стає можливим на підґрунті формування в курсантів вищих навчальних морських закладів України педагогічної компетентності.

Перспективи подальших досліджень. Важливим для подальшого вивчення ролі педагогічної компетентності моряків далекого плавання є визначення багатофункціональності педагогічної компетентності морського фахівця, яка може реалізовуватися у професійному самонавчанні та психологічному самовдосконаленні; педагогічній самооцінці рівня здібностей, рис характеру, рівня психоемоційної стійкості, толерантності тощо; педагогічному самостимулюванні на процес педагогічного самовдосконалення; педагогічній самопідтримці та самореабілітації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Болюбаш Н.М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2011. 21 с.
2. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала : пособие по кадровой работе. Москва : Юрист, 1998. 96 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва : Педагогика, 1982. Т. 2. 357 с.
4. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики : Введение в психологию активности. Москва : Политиздат, 1987. 286 с.
5. Зайцева Т.Г. Психічна культура як фактор психоемоційної стійкості моряка. Херсон : ХДМІ, 2009. 145 с.
6. Зайцева Т.Г. Самоменеджмент психофізичних станів моряка як інноваційна педагогічна технологія. Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. *Педагогічний альманах*. 2011. № 11. С. 132–137.
7. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № № 37–38. Ст. 200. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Конопкин О.А. Психологические механизмы регуляции деятельности. Москва : Наука, 1980. 256 с.
9. Лиска С.І. Компетентнісний підхід у дослідженні професійної успішності особистості. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Вип. 13. Київ, 2012. 268 с.
10. Павлов И.П. Сообщение на III съезде по экспериментальной педагогике в Петрограде 2 января 1916 г. *Полное собрание сочинений / АН СССР*. Москва, 1951. Т. 3 : М – Л. Кн. 1. С. 306–313.